

Environmentální výchova jako průřezové téma

JS 2021

Hana Horká

Z výsledků výzkumů

• „Současné děti většinou nevnímají přírodu jako prostředí k životu.

• Berou ji pouze jako něco, z čeho lze těžit a jejich vztah k ní je tak trochu nevyjasněný.

• K živým tvorům se leckdy neumí chovat, z neznalosti jim dokážou ublížit.

Příroda je pro mě „čisté ovzduší, volnost, krásná příroda a odpočinek od města;

- *můj život, prostě zázrak; bez přírody bychom nebyli, je to součást mého života – miluji přírodu;*
- *nekonečné cesty; sbírání hub a krásný voňavý les plný nádherných zvířátek; nádherná oblast plná živočichů;*
- *místo pro letní hry; ...kde na všechno špatné zapomenou,*

- *To, jak zvířata vypadají a chovají se, znají pouze z naučných dokumentů a encyklopedií.*
- *Přírodu berou jako prostor, ve kterém se mohou vydovádět a vykřičet, ale už si neuvědomují, že v ní vlastně nabírají sílu a tak důležitý odpočinek...“*

(Výzkum odcizování člověka přírodě.
Závěrečná zpráva projektu 1C / 4 / 40 / 04.
Praha 2006.)

- *„Příroda je krásná, denně mě obklopuje a jsem vděčná, že tam žiji s rodiči a krásně si tam odpočinu.“*
- *„Příroda pro mě znamená, že jsem volná a mohu si dělat, co chci.“*

(z šetření v rámci seminárních a diplomových prací na
PdF MU 2008-2011)

Základní pojmy/koncepty

Ekologie, environmentalistika (nauka o

životním prostředím - zkoumá mechanismy jakými člověk působí na ekosystémy, b) zkoumá jak působí prostředí a jeho jednotlivé složky na člověka (zdraví, vitalita atd.

- Životní prostředí – přírodní, kulturní, sociální.
- Příroda - přirozené, kultura – umělé.
- Environmentální výchova.
- Biofilní přístup ke vzdělávání.

Příroda jako součást vzdělávacího obsahu i prostředek výchovy

- Příroda = významné prostředí pro život člověka - *„zdroj původního, věčného,...“*;
- Přírodní jevy a poznatky = *„substrátem“* pro rozvoj poznání; *„nosným substrátem“* pro realizaci úloh environmentální výchovy (Held 2001: 349);
- Poznávání přispívá k nabývání pozitivního vztahu k přírodě a k poznávání vůbec.

„Člověk surově spásá skutečnost světa jako stádo byliny, jejichž krása mu zůstává utajena“ (Vondra: 1966).

Kultura

- Kultura dílem člověka. Zahrnuje materiální i duchovní rovinu, jež podléhají vlastním zákonům reprodukce a vývoje (evoluce).
- Kreativní evoluční proces spravuje člověk, který nemůže tvořit stejným způsobem jako příroda.

Poznávání životního prostředí (přírodního, kulturního a sociálního)

2. Utváření a rozvíjení **hodnotících** vztahů (postojů),

3. Rozvíjení šetrného a odpovědného **jednání**.

Vaše vzpomínky na výuku
o přírodě/životním prostředí

Jak se vyučuje o přírodě a kultuře

(z názorů studentů, 2018)

„...memorování se nazpaměť, chyběla jakákoliv praktická výuka...“

„Ve škole nám bylo vše podáváno „fakticky“. Ovce vypadá tak a tak, je užitečné pro...“

„Výčet pojmů, které se učím bez souvislostí, občas film o přírodě, málo obrázků, málo vycházek do přírody.“

„Pamatuji si, že většinou šlo o předávání faktů - tedy rozdělení rostlin, zvířat a jejich popis, funkce atd. Všechny poznatky byly spíše jen z učebnic. Jen jeden profesor nás vzal do prostředí kolem školy a jedna učitelka ještě na ZŠ s námi dělala dlouhodobý projekt, kdy jsme zkoumali vodu, půdu, ... kolem školy.“

Ve škole v přírodovědě, kdy jsme se jako malincí poprvé setkávali s různými pojmy, nás paní učitelka brávala do přírody a ukazovala nám stromy – listí – plody, květiny, zvířata, různé půdy, ... V přírodopise na druhém stupni už to byla jen frontální výuka s cílem dostat do nás co nejvíce informací.

„Co bylo zajímavé, byla výtvarka..., kdy jsme chodili ven kreslit, malovat a paní učitelka nám vždycky říkala, jak by to v té přírodě mělo vypadat. Taky nás brávala k jednomu odkališti a ke skládkám, které jsme malovali. Říkala nám, že i takové věci jsou dobrým objektem pro malíře, ale že pro život je to špatné.“

- *„Vzpomínám si, jak jsme na ZŠ měli několikrát jako celá škola brigádu na sběr odpadu v přírodě – nedaleko školy se nacházely různé stráně, kde jsme sbírali železný odpad vyházený lidmi a nejen železo, ale i jiné odpadky. Dále si vzpomínám na povinný sběr papíru, hluchavek, kopřiv, listí maliníku. Další vzpomínka je na záchranu raků, které jsme nedaleko školy přenášeli holýma rukama z ohrožené oblasti do blízkého rybníka.“*

Čím se vyznačuje taková výuka?

- mechanické osvojování učiva,
- memorování bez porozumění
- bez zřetele na učení v souvislostech,
- bez názorné prezentace,
- bez kontaktu s přírodním prostředím;
- bez adekvátního **objasňování vztahu přírody, kultury a člověka.**

Příroda a kultura?

Co je přírodní? Co je umělé?
Co vše bylo třeba k výrobě umělého?

Environmentální výchova jako průřezové téma v RVP ZV

Za stěžejní

- adekvátně vystihnout a pochopit vztahy a souvislosti mezi složkami životního prostředí (přírodní, kulturní či umělou, sociální);
- komplexně vyjádřit vzájemnou podmíněnost živé a neživé přírody, organismů navzájem, vztahů lidské činnosti a jejích produktů a přírody, včetně poznávání nechtěných důsledků lidských přetvářecích aktivit, působících devastaci a ohrožení přirozených kvalit vody, vzduchu, půdy, flóry, fauny s následným ohrožením nejen lidského zdraví, ale i existence života na Zemi vůbec.

Obsahové zaměření environmentální výchovy

I. Kognitivní oblast

Porozumění souvislostem, vzájemným vztahům a podmíněnosti v biosféře, ekologickým zákonitostem, závislosti člověka na přírodě, vztahům člověka a prostředí a následkům lidských činností v životním prostředí, včetně možností tyto následky zmírňovat, omezovat až vyloučit.

II. Kognitivně – afektivní oblast

Osvojování si etických principů jednání a chování a překonávání primitivně egocentrických názorů a hodnot.

Výchova aktivního občana s důrazem na jeho zájem, odpovědnost vůči přírodě a kultuře i příštím generacím.

- Upevňování kulturního vztahu ke složkám životního prostředí, projevující se úctou, šetrností, výběrovou náročností, dobrovolnou skromností, opatrností, preventivní obezřetností, pokorou, tolerancí, respektem k řádu přírody a lidským právům a povinnostem.

- Pobyť v přírodě - nestačí ojedinělé prožitky x odpověď na „větší množství více či méně kvalitních zážitků“ (Franěk).
- Senzitivita - emocionální spřízněnost - založena na dlouhodobé zkušenosti.

Posilování pozitivních rysů osobnosti (svědomitost, ukázněnost, slušnost, ohleduplnost, sebedisciplína, sebeomezení ap.).

Rozvoj schopností vnímat, prožívat a hodnotit krásu přírody jako celku, pěstování vkusu a citu pro soulad a emocionálního vztahu k prostředí, rozvoj duchovních potřeb a kultivace hmotných potřeb.

Vzdělávání v oblasti prevence, ochrany a podpory zdraví, péče o tělesnou zdatnost, ochoty měnit životní styl a odpovědnosti za zdraví.

III. Kognitivně – motorická oblast

Soubor dovedností a návyků /kompetencí

ekologicky šetrného spotřebitele a občana pro :

- každodenní žádoucí ekologické jednání (třídění odpadů, péče o zeleň, zlepšování okolního prostředí apod.),
- hospodárný vztah k životnímu prostředí (minimalizace čerpání neobnovitelných zdrojů, šetrné využívání přírodních zdrojů, odolávání svodům samoučelné techniky, pohodlí a krátkodobého zisku, péče o pracovní prostředí).

Biofilní orientace vzdělávání

Vztah přírody a kultury ve své komplexnosti.

„Životu přející“ postoj člověka k přírodě, určovaný kulturou.

Objasňovat co je příroda a přirozené, co je kultura a umělé; vštěpovat evoluční způsob myšlení, kompatibilitu kultury s přírodou k nové duchovní integraci člověka v celku přírody a kultury;

Biofilní přístup ke vzdělávání.

- Pojem „biofilní“ představuje v širším smyslu lásku k životu a přírodě.
- Biofilní přístup ke vzdělávání je založen na úctě k přírodě a uznání její jedinečnosti a nenahraditelnosti.
- Člověka chápe jako integrální součásti biotického společenství a kulturu jako umělý výtvar člověka, za který on nese odpovědnost.
- Odlišný způsob prezentace přírody a přirozeného a kultury a umělého a z hlediska jejich vzájemných vztahů a přirozené a kulturní evoluce, (viz Metafora dvou pekařů (Šmajš, 2011)).
- Jednota člověka a Země a na ničem nepodmíněná a na člověku nezávislá hodnota přírody.
- Odmítá arogantní antropocentrické paradigma lidské nadřazenosti nad přírodou.

Příroda tu totiž není jen pro to, aby člověku
sloužila!

- **Lidské vitální potřeby jsou svým** původem přírodní, ale jejich uspokojování nemá mít charakter arogantního antropocentrismu a mechanistické interpretace skutečnosti.
- **Z výjimečné pozice člověka** plyne jeho zodpovědnost **vůči přírodě**. Mít na paměti, že „přírodu nevytváříme, za její fungování neneseme odpovědnost, evoluční procesy probíhají i bez nás“ (Šmajs 2011).

Proměna vzdělávacího kurikula

- od **orientace abiotické a protipřírodní** přejít k orientaci **biotické a propřírodní** („*od vlády nad přírodou k životu ve shodě s přírodou*“);
- od **převahy dílčích informací** a pasivního přijímání poznatků k rozvoji **evolučního a systémového myšlení** prostřednictvím znalostí a porozumění ekosystémům, včetně vlivů lidské činnosti na životní prostředí;
- od **axiologicky arogantního antropocentrismu a mechanistické interpretace** skutečnosti k výchově **ekologicky odpovědného občana**; odolávání hypertrofii civilizačních momentů v podobě diktátu módy, sugesce reklamy - „*od nadvlády techniky k akceptování sociální spravedlnosti a rovnoprávnosti*“);

- **od vzdalování se/odcizování přírodě k hodnotové rehabilitaci přírody vtištěním** (imprintingem) života jako nejvyšší hodnoty („*od ocenění kvantity /více/ k ocenění kvality /lépe/*“).

Potřeba permanentní diskuse o vlastním obrazu světa a soustavné kritické přehodnocování návyků a činností; nelze žít na úkor ostatního světa a příštích generací.

Obsahové principy biofilně orientovaného vzdělávání

Aby:

- zůstaly zachovány přírodní hodnoty a biologická rozmanitost pro současné a příští generace;
- vlivem kultury nerostla zátěž prostředí;
- se minimalizovaly dopady jednání na druhé,
- lidé odolávali svodům techniky, pohodlí a krátkodobého zisku,
- lidé dokázali vnímat, prožívat a hodnotit krásu přírody.

- lidé předkládali pozitivní perspektivy světa a nekompromisně odmítali vulgarizované,
- jednostranné pohledy na realitu,
- lidé pochopili, že nejsme vládci a bez přírody nelze žít,
- lidé nežili na „cizí účet“, zvládali pokrok, byli ohleduplní, šetrní – nebrali víc, než je třeba ...(J. Valenta, 2017).

Na závěr

...vztahy kolem nás nikdy jasné a jednoduché nebudou, jediným možným řešením je neustále vnímat, přemýšlet a hledat.

Je třeba dopřát klidu a prostoru k pozorování krásy přírody, k prožívání radosti z bezprostředního kontaktu s přírodou, k upevňování prožitku harmonie s přírodou.

Výběr z literatury

- G. de Haan (1993). Environmentálne vzdelávanie v kontexte vedomostí o prostredí, environmentálnej uvedomelosti a správania sa v prostredí, [w>] Human communication studies, vol 1. Environmentálna výchova v rodine a škole. Pdf UK, Bratislava, s. 52.
- H. Horká (2005). *Ekologická dimenze výchovy a vzdělávání ve škole 21. století*. Brno: MSD.
- J. Krajhanzl, Environmental a proenvironmental behavior. [w>] Řehulka E. (ed.) (2010). Health Education: International Experiences. Masarykova univerzita, Brno, s. 259.
- G. Pfligersdorffer (1993). Relevantnosť ekologického poznania pre správanie, ktoré je v súlade s životným prostredím. [w>] Human communication studies, 1993, nr 1, s. 73.
- J. Šmajš. (2008). Potřebujeme filosofii přežití? Úvahy o filosofii, kultuře, poznání, vzděláním řeči a popularizaci vědy. Doplněk, Brno, s. 55.
- E. O. Wilson (1999). *Konsilience. Jednota vědění*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Výzkum odcizování člověka přírodě. (2006). Závěrečná zpráva projektu 1C / 4 / 40 / 04. Praha.

Pro inspiraci

- https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/22338/OVZD_USI---TEMA-PRO-ENVIRONMENTALNI-VYCHOVU-V-ZIME.html/
- <https://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=27649&view=4001>

Pro inspiraci

- <https://www.youtube.com/watch?v=KIZfHHvhMIs>
  - <https://www.lipka.cz/vyukove-programy?idm=12>
  - <https://www.lipka.cz/jednodenni-evp?idm=32>
  - <https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=400>
- 1